

УДК 321:323.1:378

А. Попок,
О. Діденко

МІСЦЕ ДЕРЖАВИ В ПАТРІОТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СИСТЕМІ СУБ'ЄКТ-ОБ'ЄКТНИХ ВІДНОСИН

Запропоновано аналіз основних проявів патріотизму, що базується на виділенні його суб'єктів і об'єктів. Досліджено теоретичні підходи до формування патріотичної свідомості. Обґрунтовано поєднання держави і нації у структурі Вітчизни.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, патріотична свідомість, Батьківщина, Вітчизна, держава, нація.

Останні десятиліття розвитку України ознаменувалися такими негативними процесами, як депатріотизація духовного і соціокультурного життя українського суспільства, розмивання ціннісно-мотиваційного ядра національної самосвідомості, різке зниження відчуття людської єдності і гідності. Вітчизняна історія, її героїчні події, видатні діячі втратили силу етичного ідеалу або чинника патріотичного виховання молоді.

В українській культурі відбулося розщеплювання образу Батьківщини за низкою підстав. Головна проблема полягає у тому, що суміжні, а не діаметрально протилежні образи Батьківщини і патріотизму насилу знаходять точки зіткнення. І зрозуміло, що для того, щоб їх знайти, потрібні відповіді на безліч інших питань: держава і країна – це одне і те ж чи ні? Чи можна піддавати публічній критиці свою країну, свою державу, свій народ, зберігаючи за цього реноме патріотичної людини? Що негативного може нести в собі патріотизм і як цього уникнути? Що таке обов'язок і чи можна його виконувати, не вдаючись до самопожертвування? Чи може патріотизм ґрунтуватися на прагматичних мотивах? І, нарешті, які патріотичні образи повинні і можуть сфорсуватися в свідомості людей?

На жаль, сучасне життя залишає дуже мало місця для розвитку соціокультурної складової комплексу патріотичних відчуттів. З одного боку, формуються патріотичні симулякри – символи без змісту, ідеологічні “пустушки”, чие призначення зводиться лише до сьогохвилинної, ситуативної мобілізації, наприклад на час виборів. З іншого боку, патріотизм знаходить собі прихисток у сфері приватного, інтимно-особистого.

Тим часом необхідність у духовності і патріотизмі особливо велика в сучасній Україні, яка знаходиться на крутому історичному переломі. Успішний хід реформ навряд можливий, якщо система формування і розвитку нашого підростаючого покоління буде позбавлена духовно-етичних основ, особливо любові до своєї Вітчизни. Саме в умовах сучасного розвитку ідея патріотизму може і повинна стати тим стрижнем, навколо якого сформується високі, значущі відчуття, переконання, позиції, прагнення кожної людини, її готовність і здібність до активних дій для блага Вітчизни.

У сучасній науковій літературі в галузі знань “Державне управління” майже відсутні роботи, в яких аналізувалися б проблеми національно-патріотичного виховання. Певною мірою ці питання висвітлюються в роботах Ю. Кальниша, В. Трощинського, Т. Безверхої, але структура патріотизму як соціального явища залишається поза увагою дослідників.

Мета статті – аналіз суб'єкт-об'єктних відносин, які складаються в процесі патріотичної діяльності.

Патріотизм як соціальне явище поєднує духовність, громадянськість і соціальну активність особистості, будь-якого іншого суб'єкта, що усвідомлює свою нероздільність, нерозривність з Вітчизною, інституалізує їх соціальну роль і значущість у діяльності, що відповідає його інтересам, одержуючим подальший розвиток за допомогою причетності, участі в явищах і процесах, що відбуваються в суспільстві.

Патріотизм, єдиний за своєю суттю, водночас багатоманітний в своєму прояві і здійсненні. Тобто, в змістовному плані він має багато різновидів. Широка палітра виразів любові до Батьківщини обумовлена наявністю відповідних суб'єктів і об'єктів патріотизму. Патріотизм як соціокультурний феномен є одним із проявів суб'єкт-об'єктних відносин.

Проблема встановлення конкретного носія патріотичної свідомості має ключове теоретичне і методологічне значення, але водночас не проста в декількох планах. Передусім неправомірно говорити про патріотичну свідомість і поведінку безвідносно до суб'єкта. Отже, при аналізі явищ і процесів духовного життя має бути передусім встановлене реальне коло суб'єктів – учасників не духовного життя взагалі, а саме цих процесів. Тому при аналізі кожного разу необхідно встановлювати якісь параметри суб'єктності (здібності бути суб'єктом), тобто той необхідний набір ознак, який дозволяє зробити висновок, що певний учасник процесу дійсно має суб'єктоутворюючі ознаки.

Окремо взяту особу, індивіда правомірно апіорі вважати суб'єктом (принаймні, доти, доки не доведене зворотнє), бо будь-яка людина в житті, незалежно від її соціального стану, міри активності завжди має і здійснює якийсь вибір, переслідує якісь свої цілі, керуючись уявленнями про навколишній світ. Інша справа – з'ясування питання про те, чи є він суб'єктом патріотичної діяльності.

Однією з головних проблем сучасного українського суспільства є втрата в процесі міжсистемної трансформації політичної і соціальної суб'єктності – здібності ставити перед собою суспільно значущі цілі і добиватися їх реалізації. В результаті розпаду колишньої радянської ідентичності мимовільно і суперечливо почався процес формування соціальних спільнот із різними соціокультурними пріоритетами. Основним критерієм диференціації цих груп є наявність характерної для кожної з цих систем цінностей, поведінкових стереотипів, образу і стилю життя. За цього важливо враховувати, що різні групи використовують однакові “імена” цінностей, вкладаючи в них різне семантичне наповнення.

Проблемою залишається і визначення складного соціального суб'єкта. Це поняття добре відоме у вітчизняній і світовій суспільствознавчій літературі: це “юридична особа” в праві, “економічний суб'єкт” у теорії економіки, “соціальний суб'єкт” в соціології, політології. Всі перераховані науки, проте, не дають визначення такого суб'єкта, обмежуючись інтуїтивним розумінням даної категорії на рівні здорового глузду. Очевидно, соціальний суб'єкт повинен мати внутрішню самоорганізацію, системність, цілісність як мінімум у двох іпостасях. З одного боку, має існувати якийсь організаційний стрижень, організаційна матриця соціального суб'єкта, які виконують як управлінські, так і політичні та ідеологічні функції. З іншого боку, має існувати і деяка, хоча б у найзагальніших рисах виражена “самосвідомість організації”: ідентифікація належності до певної структури, підсистемою якої є певна організація.

Головна психологічна ознака суб'єкта – наявність у нього мотивації, здібності до формування цілей діяльності і дієздатність. Усвідомлюючи свої цілі, суб'єкт має здатність

спланувати і збудувати свою поведінку і мобілізувати вольові можливості для того, щоб у практичних діях дотримуватися обраної лінії, не втрачати довготермінові орієнтири і цілі поведінки.

Отже, складний соціальний суб'єкт – це реально існуюча форма організації колективного життя та/або діяльності деякої кількості людей, що має об'єктивну внутрішню організаційну єдність, усвідомлює саму себе як цілісне утворення (має системну самосвідомість), здібність до вищого цілепокладання і до підпорядкування своєї діяльності досягненню загальносистемних цілей [1].

Насправді суспільне життя не знає таких ідеальних і завершених форм, на практиці може йтися, як правило, лише про те, наскільки далеко просунувся (порівняно з функціонально і логічно необхідним ідеалом) розвиток перерахованих ознак у даного конкретного суспільного утворення, “підозрюваного” на суб'єктність, а також про те, чи дає сукупна міра такого просування достатню підставу вважати цю суспільно-організаційну форму – партію, рух союз, блок, соціальну групу такою, що набуває якості суб'єкта.

Визначення суб'єктності у кожному випадку принципово важливе з теоретичного, методологічного і практичного боків, оскільки якості складного соціального суб'єкта можуть змінюватися впродовж його існування, як у бік підвищення його суб'єктного потенціалу, так і у бік тимчасової або остаточної втрати ним якостей суб'єкта, тоді як особа залишається суб'єктом завжди.

Відмінності між складним соціальним суб'єктом і особою простежуються за трьома принципово значущими напрямками:

- особа і соціальний суб'єкт несумірні за практичними можливостями, ресурсним потенціалом;
- вони кардинально розрізняються за природою їх свідомості і психології;
- вони принципово розрізняються і за природою відносин, що виникають між суб'єктами як одного і того ж порядку, так і різнопорядковими.

Не сформувалося єдиної загальноновизнаної думки про те, що ми називаємо під суб'єктом патріотизму. Деякі автори ставлять під сумнів уявлення про те, що носіями патріотичної свідомості є як окремі особи, так і колективи, соціальні групи, нації тощо, зокрема і суспільство загалом. Наприклад, деякі дослідники, визнаючи як єдиний суб'єкт патріотизму все населення країни, фактично спотворюють суть цього поняття, вважаючи, що тільки народ має на це право [2].

Таким чином, позбавляється права на патріотизм конкретна людина, соціальна група. Природно, ніхто не сумнівається в праві народу на патріотизм, особливо в дні важких випробувань. Але з чого ж складається патріотизм народу, якщо не з патріотизму широких соціальних верств і конкретних людей? У зв'язку з цим не можна погодитися з іншими дослідниками, які вважають, що суб'єкт патріотизму включає лише частину суспільства і розглядає його як конкретно-історичну спільність різних класів і соціальних груп [3], оскільки тим самим із суб'єктів патріотизму виключається особа.

Сучасні релігійні діячі переконують у тому, що справжнім патріотом може бути тільки віруюча людина, оскільки, на їх думку, любов до Вітчизни лише тоді плідна і по-справжньому тверда, коли вона спирається на міцний духовний фундамент, на багатотисячолітні народні святині, на традиційні релігійні цінності [4]. Релігійно-філософське обґрунтування таких думок присутнє і в працях І. Ільїна: “Немає глибшого єднання, як в

однаковому спогляданні єдиного Бога, але істинний патріотизм і наближається до такого єднання” [5]. Отже, від патріотизму відлучаються мільйони невіруючих.

Атеїстичний світогляд людини не є підставою для сумнівів в міцності її патріотичних відчуттів. З іншого боку, якщо хтось вірить в Бога, то це ще не свідчить про його патріотичність. З цього твердження виходить визнання нерозривного зв'язку суб'єкта з категорією об'єкту, що саме по собі безперечне, оскільки категорії “суб'єкт” і “об'єкт”, за загальним визнанням, корелятивні. Це особливо наочно виявляється в суб'єкт-об'єктних відносинах патріотизму (любви до Батьківщини).

З іншого боку, фактичне зведення суб'єкта до індивіда (особи) викликає у фахівців цілком обгрунтоване неприйняття, оскільки у вітчизняній і зарубіжній думці до суб'єкта прийнято відносити, крім окремих людей, соціальні групи і суспільство загалом. Отже, суб'єктом патріотизму є не тільки і не стільки окремі особи, але і спільноти людей, про що свідчить вся історія людства. Можна виділити такі типові суб'єкти і відповідні їм прояви (види) патріотизму: особа; групи населення, розглянуті за демографічними, територіальними, професійними й іншими ознаками (молодь, ветерани, земляки, партії і організації тощо); класи і етноси (нації); народ даної країни.

Таким чином, носіями патріотичної свідомості є суб'єкти різних рівнів – соціальні групи, класи, держава і суспільні організації. Але передусім патріотична свідомість суспільства у всьому своєму різноманітті втілена в свідомості реальних конкретних осіб. Всі вказані нами суб'єкти не тільки є носіями патріотичної свідомості, але і, одночасно, творять її як на буденному і теоретичному, так і на рівні патріотичної психології та ідеології. У цьому значенні патріотична свідомість створюється, реалізується всією багатобачною діяльністю суб'єктів певного суспільства.

Формування і розвиток патріотизму відбувається як усвідомлення людиною об'єктивного або ілюзорного соціокультурного середовища, свого місця в суспільстві, суспільної значущості своєї діяльності, її напрямку і мети. Індивід або соціальна група вибирає конкретно-історичне середовище їх життєдіяльності, тоді як унаслідок їх діяльності формується вітчизна як соціальне, політичне і культурне середовище. Формування патріотизму відбувається як результат пізнавальної діяльності індивіда, соціального суб'єкта. Пізнання соціально-історичного середовища відбувається як усвідомлення безпосередніх умов життєдіяльності людей, їх потреб, потреб у повсякденному житті. Патріотизм формується тут на рівні емпіричної свідомості і функціонує як частина суспільної психології. Надалі відбувається його формування на рівні теоретичної свідомості як концепції розвитку суспільства у його історії і майбутньому, вимог, що пред'являються у зв'язку з цим до індивіда.

Формування патріотизму на рівні емпіричної свідомості відбувається стихійно, протягом тривалого історичного часу. Патріотичні відчуття вплетені в повсякденну, практичну діяльність і заломлені через інтереси соціальних груп. Особливістю функціонування патріотичної свідомості на рівні соціальної психології є те, що тут чітко простежується історична спадкоємність цих відчуттів, уявлень, вони набувають в суспільній свідомості статус звичаїв, традицій.

Психологічний рівень патріотизму є його основою, фундаментом, від міцності якого залежить можливість зведення теоретичної надбудови. Патріотизм на рівні буденно-повсякденної свідомості зв'язаний переважно з відчуттями і емоціями. Для цього рівня характерні багатство і різноманіття відчуттів, яскравість і строкатість переживань. Завдяки ним у індивіда утворюється конкретний образ Батьківщини – суб'єктивний вигляд вітчизни,

характер якого визначається місцем людини в системі суспільства, впливом найближчого середовища і до певної міри ідеологічною дією. Відчуття соціальності – необхідний елемент патріотизму. Визнаючи “автономію” особи, необхідність її відносної свободи, В. Белінський проголошував її колективну сутність, бо “...крім природи і особистої людини, є суспільство і людство. Яким би не було багате, розкішне внутрішнє життя людини, яким би гарячим ключем не була в мені, і якими б хвилями не лилася через край, вона не повна, якщо не засвоїть у свій зміст інтереси зовнішнього їй світу, суспільства і людства. У повній і здоровій натурі важко лежать на серці долі батьківщини, всяка благородна особа глибоко усвідомлює свою кровну спорідненість, свої кровні зв’язки з батьківщиною” [6].

На науково-теоретичному рівні формується ідея вітчизни. Ідеології патріотизму властиві дві особливості. По-перше, виразником патріотичної ідеології є активна частина соціальних сил, і, по-друге, патріотизм на рівні ідеології так чи інакше заломлюється, знаходить свій вираз у всіх формах свідомості. Ідеї патріотизму, будучи опосередкованими системами понять і теоріями, формуються під впливом різних форм суспільної свідомості. Тут зв’язок суспільної психології і ідеології такий: патріотичні відчуття, ідеї, поняття патріотичного обов’язку формуються під впливом відповідного соціокультурного середовища.

У зв’язку з цим Г. Гегель підкреслює, що чим більше у окремої людини розвинена свідомість абсолютності держави, тим більше вона “може ради загальної справи діяти із власної волі і самостійно”, тим більшу довіру вона відчуває до держави” [7].

Формування патріотизму на рівні теоретичної свідомості відбувається свідомо, виробляється ідеологами тих або інших соціальних груп і виражає їх інтереси. Але патріотизм є відображенням взаємозв’язку між індивідами не тільки в кожен історичний відрізок часу, але водночас відображенням зв’язку між різними поколіннями. Патріотизм у цьому відношенні виступає як рефлексія соціальної системи відносно минулого, сучасного і майбутнього.

У патріотичної свідомості вельми рельєфно виражена спадкоємність, тобто включення, збереження і використання патріотизму, що мав місце у минулому Вітчизни. Існують специфічні закономірності розвитку патріотичної свідомості, тут своя діалектика безперервності і переривчастості пріоритетів і тенденцій, діалектика абсолютного (стійкого) і відносного (рухомого) в його змісті. Сформувавшись, патріотична свідомість у певний конкретно-історичний період не виникає кожного разу наново, її основи і зміст лише перетворюються, набувають нових рис і особливостей. Про це потрібно пам’ятати при формуванні сучасного вигляду патріота.

Суть патріотизму розкривається не тільки в пізнанні його в русі від об’єкту до свідомості, але і в зв’язуванні місця суб’єкта в соціальній системі. Патріотичні відчуття і ідеї суб’єктів є формою об’єднання і зв’язку особистих інтересів із суспільними при переважанні суспільних. “Ідея, що зіграє патріотизм, – це ідея загального блага”, – стверджував М. Салтиков-Шчедрін [8]. Водночас патріотизм є складовою моральних норм, цінностей людини і в цьому відношенні характеризується як один із структуроутворюючих елементів особи. Патріотизм у цьому аспекті розглядається як частина етичної свідомості і досліджується з цих позицій.

Аналіз сучасної філософської літератури з цієї теми показує, що також немає єдиної думки і щодо об’єкту (об’єктів) патріотизму. Існує, наприклад, точка зору, згідно із якою об’єктом патріотизму є єдина вітчизна. Мають місце спроби встановити ієрархію об’єктів патріотизму за їх значущістю.

За своїм змістом соціокультурний образ вітчизни багатовимірний. Він виражає абстрактний символ і реальний об'єкт громадянських відносин, ідеальну модель соціокультурної спільності і конкретно-історичний образ національно-державного устрою. Традиційний для радянської науки погляд на вітчизну як на об'єктивне соціальне і політичне середовище, виступаюче як матеріальний об'єкт патріотизму, на сьогодні представляється спрощеним. Вітчизну не може бути зведено до простої сукупності об'єктивно існуючих "середовищ". Вітчизна – це цілісно сприймана просторово-часова локалізація людського буття [9], одержуюча в свідомості кожної людини певну ціннісно-образну якість і узагальнено-сталу сутність (на відміну від економічного і політичного устрою). Це неінституційний, тобто не втілений в конкретній структурній формі, в органах і установах, об'єкт цивільних відносин. Він існує і як об'єктивна реальність, і як суб'єктивний образ. Це не просто країна з певною територією і відповідним народонаселенням.

Політичний режим і пов'язані з ним соціально-економічні відносини не можуть служити типологічним критерієм вітчизни. Крах політичного режиму не означає загибель однієї вітчизни і народження іншої. В цьому випадку змінюється суспільний устрій, його територіально-адміністративне оформлення, влада, але Вітчизна не змінюється. Типологія батьківщин – це типологія історико-культурних систем. Вітчизна живе в народі як святина, як найважливіша ідея його буття, і народ живе у Вітчизні. Яке ставлення до Вітчизни, таке і існування в ній. У відношенні до Вітчизни людина ідентифікується як громадянин. У цьому ж відношенні певною мірою реалізується і єдність людської суті, у формі тотожності людини людині як тотожності співвітчизників.

Вітчизна включає в себе і етнічну (поліетнічну) спільність, і політичну систему. Тому до неї виявляються і національні відчуття (національна гордість, національна гідність, національна самосвідомість загалом), і політичний умонастрій. Визначальним же елементом Вітчизни є культура. Можна згодитися з твердженням З. Артановського, що "ідея вітчизни перетворює дискретність історичних подій в безперервність національної культури" [10].

Для вироблення підходу до структури Вітчизни важливо дійти згоди у тому, що цілісний соціокультурний організм, а не частина його або якась структура, може стати культурним, політичним, соціальним та іншим середовищем діяльності соціального суб'єкта, послужити основою для розвитку об'єктивно обумовленого зв'язку з ним. Конкретне суспільство стає Вітчизною не тому, що ми відсікаємо від нього те або інше середовище або зводимо його до нації (або до держави, або до нації і держави разом, або до "форми суспільного розвитку"); воно є Вітчизною для соціального суб'єкта тому, що він знаходиться з ним в соціально-емоційному зв'язку.

Так виробляється новий методологічний підхід, заснований на антропологічній оцінці, який дозволяє відійти від спрощеного тлумачення структури Вітчизни, від зведення її до однієї єдиної моделі. Як будь-яка соціокультурна система, Вітчизна може мати різні структурні зрізи:

- з позицій характеристики Вітчизни як об'єктивного соціокультурного явища, можуть бути виділені: матеріально-виробнича, соціальна, політична, духовна сфери;
- з позицій взаємозв'язку і взаємодії поколінь, що складають Вітчизну, важливо виділити: успадковані форми суспільного життя; нові форми суспільного життя, породжені соціальною і культурною творчістю;
- з позицій поєднання "вічних" і змінних чинників розвитку вітчизни назвемо етнічні і політичні чинники.

Важливий матеріал для аналізу надасть розчленування соціокультурної системи на її просторові і тимчасові характеристики:

а) у першому зрізі об'єктом дослідження стають територія, ландшафт, межі, в яких проживає певний народ;

б) при аналізі тимчасових характеристик звертають на себе увагу процеси і тенденції соціальної пам'яті, матеріальної і духовної культури.

У подальшому викладі зупинимось лише на деяких найактуальніших структурних зрізах Вітчизни. Діалектично суперечливо виявляється в структурі Вітчизни поєднання етнічних і політичних моментів. У зв'язку з цим необхідно зупинитися на однобічних підходах до Вітчизни, коли вона ототожнюється або з нацією, або з державою.

Якщо проводити зв'язок Вітчизни тільки з нацією, то це призводить до однобічності, неповноти аналізу. Тим самим нівелюються такі структурні елементи, як держава, громадянське суспільство, політичний режим, відношення до яких значною мірою визначає тип і спрямованість патріотичних відчуттів. Дійсно, вітчизна пов'язана з нацією, ширше – з етнічною структурою суспільства. Але у будь-якому випадку національний (етнічний) момент зовсім не є єдиною суттю вітчизни. Також неправомірно, на нашу думку, ототожнювати Вітчизну і з державою. Адже Вітчизна була і тоді, коли не було держави взагалі. Вітчизна є у тих народів, які з тієї або іншої причини позбавлені державності. Водночас зіставлення етнічного і політичного аспектів є відносним. Адже національне питання входить до змісту політики.

Можна виділити три різновиди співвідношення нації в етнічному трактуванні і держави:

а) більш менш повний збіг етносу і держави, хоча, так чи інакше, на цій території проживають й інші етнічні елементи – ділові групи довколишніх народів, іноземні робітники тощо;

б) з одного етносу утворено дві або більше держав, де, своєю чергою, ці етнічні групи можуть об'єднатися з іншими народами;

в) в рамках однієї соціально-політичної спільності є декілька етносів.

У вітчизняній науковій літературі затвердилося уявлення про те, що неправомірно вважати перший варіант більш відповідним сутності Вітчизни без урахування конкретних соціально-політичних умов. З одного боку, виникаючі в результаті взаємопроникнення етносу і соціального організму, мононаціональні державні утворення дійсно забезпечують сприятливі умови для етнічного відтворення. Але, з іншого боку, подібна замкнутість несе і негативні наслідки, зокрема для генофонду нації. Більшість держав є багатонаціональними. Отже, тільки в єдності етнічного і політичного чинників існує Вітчизна. Зневага будь-якої з цих сторін призводить до порушення його цілісності і, відповідно, до ослаблення зв'язку соціального суб'єкта і даної спільності, а тим самим до зменшення міри згуртованості останньої. Така двоєдина сутність Вітчизни наголошувалася філософами різних напрямів. В. Солов'єв у своїй праці "Виправдання добра" формулює наступну думку: "національно-державна організація-вітчизна" [11].

Здавалося б, традиційним є розподіл будь-якого суспільства на матеріальну і духовну сферу, але в застосуванні до Вітчизни в аналізі необхідно внести додаткові відтінки. В даному випадку особливо стає очевидним дія духовного чинника на соціокультурні процеси. З повним правом можна сказати, що не тільки Вітчизна визначає вид патріотизму, але сила і глибина патріотичних відчуттів створюють ту або іншу міру соціальної згуртованості вітчизн.

Особливо відзначимо націленість патріотизму на людей, що є його суб'єктом і об'єктом. У цьому принципова відмінність справжнього патріотизму від патріотизму абстрактного, що припускає прагнення до блага для країни, але по суті своїй безадресного. Патріотизм позбавлений значення без служіння державі і людям, що становлять її життєву основу. Формула “земля ради землі” не має сенсу без тих людей, які населяють ці простори. Це означає, що патріотизм не орієнтований на потреби людини – поняття мертве, схоластичне. Отже, всі різновиди патріотизму (у політичній, економічній, соціальній сферах тощо) мають бути спрямовані на поліпшення життєвих умов людини як суб'єкта і об'єкту патріотичного відношення.

Висновки

Таким чином, існує необхідність врахування і досягнення органічної єдності загальнодержавного, етнічного і регіонального патріотизму. Враховуючи складність історичного періоду, що переживається Україною, наше суспільство повинне підійти до визнання як пріоритетного державного патріотизму, який розуміється як патріотизм, спрямований на країну, її людей, історію, землю, державний лад тощо. На значущість даного виду патріотизму указував Ф. Гегель: “У основі патріотизму лежить... свідомість абсолютності держави”. Примітно, що в патріотизмі він особливо виділяє прагнення до загальних цілей і інтересів держави: “Вона утворює субстанцію... любові до Вітчизни – цього прагнення до загальних цілей і інтересів держави” [12].

Дослідження проблеми існування патріотизму в сучасних умовах, проведене через призму суб'єкт-об'єктних відносин, дозволило класифікувати широкий спектр можливих проявів любові до Батьківщини і Вітчизни. Основою цього підходу є принцип детермінованості того або іншого прояву патріотизму відповідним суб'єктом або об'єктом. Особливо відзначимо націленість патріотизму на людей, що є головним його суб'єктом і об'єктом. Тому характеризувати різновиди патріотизму потрібно через призму інтересів і потреб не тільки більшості населення країни, але кожного її громадянина.

Таким чином, запропонований аналіз основних проявів патріотизму, що базується на виділенні його суб'єктів і об'єктів, дозволяє побачити це багатогранне соціокультурне явище у всій повноті і органічній єдності, і тим самим підтвердити, що всяке загальне існує не інакше як в особливому і одиничному. Тому і патріотизм на сучасному етапі представлений як сукупність багатьох різновидів, взаємозв'язаних і взаємодоповнюючих.

Принцип єдності об'єктивного і суб'єктивного аспектів у змісті патріотизму обумовлений і специфікою його функціонування. Абсолютно очевидно, що зміст патріотизму об'єктивний для тієї або іншої соціальної групи, суспільства загалом. Одночасно з цим патріотизм як соціокультурне явище є результатом активності різних соціальних сил і суб'єктів.

Патріотизм як соціокультурне явище об'єднує різні переконання, ідеї, відчуття і традиції, в сукупності яких відображається поведінка і любов людини до Вітчизни. Воно розповсюджується не тільки на сучасну Вітчизну, але і на її минуле, яке пов'язане з сучасністю знанням історії, традицій, переказів, легенд і є джерелом патріотичних настроїв і відчуттів. Патріотизм сильно забарвлений емоційно і тому може здійснювати мотивуючий вплив на практичну поведінку людей.

Істинний патріотизм виступає в єдності глибокого духовного освоєння його суб'єктами історії і культури свого народу, і їх активно-діяльній участі у вирішенні найважливіших проблем сучасного суспільства. Патріотизм виступає в єдності духовності,

громадянськості і соціальної активності особи, будь-якого іншого суб'єкта, усвідомлюючих свою нероздільність, нерозривність із Вітчизною, реалізуючих їх соціальну роль і значущість у діяльності, відповідній його інтересам.

Література

1. Коган Л. Н. Социология культуры [Текст] / Л. Н. Коган. — Екатеринбург : ЕГУ, 1992. — 358 с.
2. Крылова Н. Б. Проблема патриотизма и патриотического воспитания в исследованиях советских обществоведов / Крылова Н. Б., Скурлатов В. И. // *Философские науки* [Текст]. — 1984. — № 5. — С. 141—151.
3. Там же.
4. Интерв'ю Протоієрея РПЦ Димитрія Смирнова Борису Клину // *Известия* [Электронный ресурс]. — 2008. — 12 сеньтяб. — Режим доступа : www.izvestia.ru/obshestvo/article3120445.
5. Ильин И. А. Путь духовного обновления [Текст] / И. А. Ильин. — М. : Издательство АСТ, 2003. — 366 с.
6. Белинский В. Г. Избранные философские произведения [Текст] / В. Г. Белинский. — М. : Педагогика, 1948. — Т. 1. — С. 266.
7. Гегель Г. Работы разных лет [Текст] / Г. Гегель. — М. : Мысль, 1971. — Т. 2. — С. 70.
8. Салтыков-Щедрин М. В. Полное собрание сочинений [Текст] / М. В. Салтыков-Щедрин. — М. : [б. и.], 1935. — Т. 7. — С. 192.
9. Крылова Н. Б. Проблема патриотизма и патриотического воспитания в исследованиях советских обществоведов... — С. 141—151.
10. Артановский С. М. Идея нации в контексте интеллектуальной истории / С. М. Артановский // *Интеллигенция и нравственность (социологические очерки)* [Текст]. — М. : Логос, 1993. — 293 с.
11. Соловьев В. С. Оправдание добра / В. С. Сольвьев // *Сочинения* [Текст] : в 2 т. Т. 1. — М. : Прогресс, 1988. — С. 292.
12. Гегель Г. Энциклопедия философских наук [Текст] / Г. Гегель. — М. : Мысль, 1977. — Т. 3: Философия духа. — С. 141.

**А. Попок,
О. Didenko**

THE PLACE OF THE STATE IN PATRIOTIC ACTIVITY AS A SYSTEM OF SUBJECT-OBJECT RELATIONS

The analysis of the main manifestations of patriotism that is based on the allocation of its subjects and objects is offered. Theoretical approaches to formation of patriotic consciousness are investigated. The combination of state and nation in the structure of the Motherland is grounded.

Key words: patriotism, patriotic education, patriotic consciousness, Motherland, state, nation.